

УДК 343

Марта Кухта

Національний університет “Львівська політехніка”,
студентка
Інституту права, психології та інноваційної освіти

Володимир Кушпін

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут права, психології та інноваційної освіти,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і процесу
volodymyr.p.kushpit@lpnu.ua

ПРАВОВІ ПОЛОЖЕННЯ ЩОДО ВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ

<http://doi.org/10.23939/law2022.36.216>

© *Кухта М., Кушпін В., 2022*

У Кримінальному процесуальному кодексі України виділяють слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії. Саме до негласних розшукових дій належить втручання у приватне спілкування. Спілкуванням є передання інформації у будь-якій формі від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу. У статті розглянуто проблему визначення поняття, змісту та меж втручання у приватне життя у кримінально-процесуальному праві. Значну увагу звернено на правову регламентацію видів втручання у приватне життя та їх особливості. Проаналізовано окремі статті з Конституції України. Серед переліку прав людини, у який входять політичні, соціально-економічні та соціально-культурні права, особливе місце належить захисту особистого або приватного аспекту життя людини. Право на приватність або право на повагу до особистого життя гарантовано низкою міжнародних документів та національним законодавством, тому розглянуто міжнародні нормативно-правові акти, які наголошують на умовах втручання у цю сферу прав. Право на таємницю листування, телефонних переговорів, телеграфної та іншої кореспонденції є особистісним, немайновим правом, що традиційно належить до основних природних прав людини. Приватне життя можна визначити як фізичну і духовну сферу, підконтрольну самій людині, тобто сферу, захищену від зовнішнього спрямованого впливу. Саме наявність приватного права забезпечує особі захист від будь-якого проникнення в її особисте життя, а саме прослуховування телефонних розмов, ознайомлення із її листами чи повідомленнями, а також розголошення їх змісту чи самого факту листування або розмови. Підкреслено, що, визначаючи зобов'язання, необхідно брати до уваги справедливий баланс у межах та способах втручання у приватне життя особи. З огляду на зазначене, актуальним є розгляд питань, пов'язаних із кримінальними процесуальними гарантіями прав особи і проблемами їх реалізації у кримінальному провадженні України.

Ключові слова: права людини; приватність; безпека; кримінальне; недоторканість; негласні слідчі дії; таємниця; контроль; кримінальний процес; кримінальне провадження; негласні розшукові дії.

Постановка проблеми. Основний Закон України у ст. 32 закріплює конституційне право людини на недоторканність її особистого та сімейного життя, але, як нам відомо, кримінальна процесуальна діяльність слідчих органів, пов'язана із доказуванням у кримінальних провадженнях, неможлива без проведення слідчих (розшукових) та слідчих негласних дій як основних засобів доказування, регламентованих частиною 2 ст. 93 “Збирання доказів” Кримінального процесуального кодексу України. Проте втручання у приватне життя громадян тією чи іншою мірою здійснюється під час проведення більшості процесуальних дій: обшуку, аудіо- та відеоконтролю особи, огляду і виїмки кореспонденції огляду, слідчого експерименту, виконання експертизи, накладення арешту на кореспонденцію тощо. Щоб таке втручання не порушувало конституційних прав громадян, у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України передбачено певну систему процесуальних гарантій, які регламентують особливості, порядок втручання.

Аналіз дослідження проблеми. Питань визначення поняття, сутності приватного життя та меж втручання у нього в кримінальному процесі стосуються праці науковців Ю. П. Аленіна, В. М. Бесчастного, В. В. Гевка, В. О. Гринюка, Ю. М. Грошевого, В. Т. Нора, І. Л. Петрухіна, М. А. Погорецького, В. Ф. Погорілка, М. М. Полянського, Д. Б. Сергєєвої, В. С. Шадріна, В. П. Шибіка, М. Є. Шумила, Н. В. Устименко, О. Г. Яновської та інших.

Мета статті. З'ясування на основі аналізу положень чинного законодавства та наукової літератури, а також міжнародних норм особливостей та передумов втручання у приватне життя особи згідно з кримінальним процесуальним правом.

Відповідно до ст. 8 Європейської конвенції, кожен має право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і таємниці кореспонденції Частиною 2 цієї статті передбачено, що органи державної влади у демократичному суспільстві не можуть втручатися у здійснення цього права інакше, ніж згідно із законом і у випадку необхідності в інтересах національної і громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб. Ст. 12 Загальної декларації прав людини говорить: “Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте та сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканість його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людини має право на захист закону від такого втручання або таких посягань” [1, с. 103].

Право на приватність гарантовано і в Україні – ст. 30 Конституції України від 1996 р. захищає територіальну приватність (недоторканність житла), ст. 31 – комунікаційну приватність (таємниця листування, телефонних розмов, телеграфна та інша кореспонденція), ст. 32 – інформаційну приватність (“ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України”, “не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди”) [2].

Однією із негласних слідчих (розшукових) дій є втручання у приватне спілкування. Утручання у приватне спілкування є різновидом діяльності держави, яка делегує цю функцію відповідним державним правоохоронним органам та їх уповноваженим підрозділам. Негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Відповідно до положень ст. 246 КПК України втручання у приватне спілкування повинен здійснювати слідчий, який провадить досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідування, органів Державної прикордонної служби України та інші. Втручання у приватне життя повинно становити взаємопов'язану, взаємообумовлену систему дій, підставами для здійснення якої повинно бути обґрунтоване рішення уповноваженої посадової особи, прийняте відповідно до визначених законом вимог. Частиною першою ст. 258 КПК України визначено, що ніхто не може зазнавати втручання у приватне спілкування без ухвали слідчого судді [3, с. 229].

У ч. 4 ст. 258 КПК України наведено законодавче визначення втручання у приватне спілкування, під яким розуміють “доступ до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним”, та перелічені види такого втручання, спрямовані на отримання доступу до змісту інформації, яка передається від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу, якими є: аудіо-, відеоконтроль особи; арешт, огляд та виїмка кореспонденції; зняття інформації із транспортних телекомунікаційних мереж та зняття інформації із електронних інформаційних систем. Таке втручання здійснюється без відома особи, тобто є негласним. До істотних ознак втручання у приватне спілкування належать такі: 1) державний характер такої діяльності; 2) здійснення її відповідно до визначеної в законодавстві мети, зокрема виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, установлення його обставин, особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб неможливо досягти цієї мети; 3) вичерпний перелік суб'єктів, визначений законодавством, уповноважених втручатися у приватне спілкування; 4) змістом такої діяльності є отримання доступу до інформації, що передається від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу; 5) негласний характер діяльності, що передбачає доступ до інформації без відома особи, яка її зберігає або передає іншій особі за таких фізичних і юридичних умов, за яких є достатні підстави вважати, що вона захищена від свавільного втручання інших осіб [4, с. 398].

Аудіо-, відеоконтроль особи є різновидом втручання у приватне спілкування, яке здійснюється без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або інші звуки, рухи, дії, пов'язані із її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування [5].

Відповідно до національного законодавства ще один із видів втручання у приватне життя – накладення арешту на кореспонденцію. Накладають арешт на кореспонденцію особи без її відома у виняткових випадках на підставі ухвали слідчого судді. Арешт на кореспонденцію накладають, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі й документи, що мають істотне значення для досудового розслідування. Накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати огляд і виїмку цієї кореспонденції. Кореспонденцією, передбаченою цією статтею, є листи усіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передання інформації між особами. Після закінчення строку, визначеного в ухвалі слідчого судді, накладений на кореспонденцію арешт вважають скасованим [5].

Цікавим правовим фактом є те, що за законодавством США прослуховування телефонних розмов прирівнюється до обшуку, що згідно з усталеною судовою практикою США є фізичним втручанням у захищену Конституцією зону (четверта поправка до Конституції). Поправка забороняє необґрунтовані обшуки та затримання, а також вимагає, щоб будь-які ордери на обшук видавав суд за наявності достатніх підстав, за винятком випадків федерального законодавства. Зокрема, ще у 1967 р. Верховний суд США у справі “Кац проти Сполучених Штатів” постановив, що електро-

ний підслуховувальний пристрій, встановлений у телефонній будці для запису бесід підозрюваного, є обшуком, на який поширюється дія четвертої поправки Конституції США [6, с. 202].

Зняття інформації із транспортних телекомунікаційних мереж є різновидом втручання у приватне спілкування, під час якого за допомогою спеціальних технічних засобів уповноважені оперативно-технічні підрозділи органів внутрішніх справ та органів безпеки на підставі ухвали слідчого судді та за дорученням слідчого здійснюють спостереження, відбір, фіксацію змісту інформації, яку передає особа, а також одержання, перетворення і фіксацію різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку, без відома осіб, що використовують засоби телекомунікації, для встановлення обставин, які мають значення для кримінального провадження. Підставами для зняття інформації із транспортних телекомунікаційних мереж є відомості, що особа, користуючись засобами телекомунікації, передає та отримує інформацію, яка має значення для досудового розслідування [7, с. 491].

Втручання у приватне спілкування, ураховуючи специфічний характер, повинно спрямовуватись винятково на досягнення законодавчо визначеної мети – виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановлення його обставин, особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб неможливо досягти цієї мети. Визначаючи законність мети втручання у приватне спілкування, варто звернути увагу на позицію Європейського суду з прав людини. Втручання у приватне спілкування визнано “необхідним у демократичному суспільстві”, якщо воно відповідає принципу пропорційності втручання. Цей принцип сформулював ЄСПЛ у рішенні у справі “Сільвер та інші проти Сполученого Королівства” у 1983 р., відповідно до якого: “...бути необхідним у демократичному суспільстві” – означає бути сумісним з Конвенцією. Втручання повинно, серед іншого, відповідати “нагальній соціальній потребі” і бути “пропорційним до мети, що переслідується”; і далі – “... закон, що надає повноваження на обмеження, повинен передбачати їх обсяги” [3, с. 230].

На нашу думку, такий підхід правильний і є спробою законодавця досягти рівноваги між дотриманням загальноновизнаних прав і свобод людини та громадянина й інтересами держави. Це надзвичайно важливо, оскільки, як обґрунтовано вважає Б. Розовський, не можна дотримання прав і свобод людини і громадянина протиставляти завданню розкриття злочину чи викриття винного. Ці завдання рівнозначні. Пошуки вирішення поза цим – називайте його діалектичним чи яким завгодно взаємозв'язком – приречені на невдачу [4, с. 397].

Огляд затриманої кореспонденції виконують в установі зв'язку, якій доручено здійснювати контроль і затримувати цю кореспонденцію, за участю представника цієї установи, а за необхідності – за участю спеціаліста. У присутності зазначених осіб слідчий вирішує питання про відкриття і оглядає затриману кореспонденцію. У разі виявлення у кореспонденції речей (зокрема речовин), документів, що мають значення для певного досудового розслідування, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків із відповідних відправлень. Мета зняття копій чи одержання зразків – збереження конфіденційності накладення арешту на кореспонденцію. У разі необхідності особа, яка оглядає поштово-телеграфну кореспонденцію, може прийняти рішення про нанесення на виявлені речі та документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміну речей і речовин, що становлять загрозу для навколишніх чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги. У разі відсутності речей чи документів, які мають значення для досудового розслідування, слідчий дає вказівку про вручення оглянутої кореспонденції адресату [5].

Про кожен випадок проведення огляду, виїмки або затримання кореспонденції складають протокол згідно із вимогами КПК України. У протоколі обов'язково зазначають: 1) які саме відправлення оглянуто; 2) що з них вилучено; 3) що має бути доставлено адресату або тимчасово затримано; 4) з яких відправлень знято копії чи отримано зразки; 5) заходи, здійснені щодо заміни речей і речовин, що становлять загрозу для оточення чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні

аналоги. Керівники та працівники установ зв'язку зобов'язані сприяти проведенню негласної слідчої (розшукової) дії та не розголошувати факт її проведення чи одержану інформацію [8, с. 181].

Ретельніше охороняють таємницю кореспонденції представників влади. Звісно, встановлення додаткових гарантій для здійснення повноважень окремих категорій державних посадових осіб має на меті створення належних умов для виконання покладених на них державою обов'язків та захист від незаконного втручання у їхню діяльність. Певні особливості має й реалізація права адвокатів на таємницю кореспонденції під час виконання ними обов'язків захисника. Варто зазначити, що адвокат справді має вищий імунітет від незаконного чи свавільного втручання у таємницю його листування чи телефонних розмов, адже, провадячи свою діяльність, він має, окрім прав та обов'язків, законодавчо закріплені гарантії адвокатської діяльності, а саме у Законі України “Про адвокатуру та адвокатську діяльність”. Також заборонено втручання у приватне спілкування адвоката із клієнтом. Зазначені гарантії забезпечують та охороняють професійні права, честь і гідність адвоката як особи під час виконання нею службових обов'язків і водночас гарантують таємницю її листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції [1, с. 104].

Отже, беззаперечно, право на таємницю кореспонденції гарантовано кожному. Листування, телефонні розмови, телеграфна та інша кореспонденція є доволі важливими засобами спілкування людей як в особистій, так і в робочій сферах. Втім, як ми уже зазначали, це право може обмежити суд на підставі закону у випадках, передбачених законом, щоб запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо. Якщо під час досудового розслідування така необхідність виникає, бо проведення негласної слідчої (розшукової) дії передбачатиме таке втручання, то в порядку, передбаченому ст. 246, 258-266 КПК України, прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний звернутися до слідчого судді з клопотанням про надання дозволу на втручання у приватне спілкування шляхом проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії. Суворе дотримання положень КПК України під час здійснення процесуальних дій у кримінальному провадженні є прямим обов'язком керівника органу досудового розслідування, слідчого, прокурора, оперативного співробітника під час вчинення процесуальних дій у кримінальному провадженні. Не менш важливо, що особи, які здійснюють законне зняття інформації з каналів зв'язку, зобов'язані вжити заходів з метою нерозголошення виявленої інформації іншим фізичним чи юридичним особам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міхневич Л. В. Конституційне право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції окремих категорій осіб. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 4. С. 102–106.
2. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1996, № 30, ст. 141 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Паршутін А. Б. Поняття втручання у приватне спілкування: теоретико-правова природа. *Право і суспільство*, 2018. № 5, частина 2. С. 227–232.
4. Писарчук Р.В. Теоретико-правовий аналіз поняття “втручання у приватне спілкування”. *Юридичний бюлетень*, 2018. Вип. 8. С. 392–399.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13. 04. 2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
6. Білічак О. А. Загальні положення про втручання в приватне спілкування за КПК України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2014. № 9-1. С. 201–204.
7. Кримінальне процесуальне право України: навч. посіб. / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дурфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 774 с.
8. Кримінальний процес: підручник / О. П. Бойко, А. Г. Гаркуша, А. В. Захарко, В. В. Литвинов, В. В. Рогальська, М. М. Сербін, О. А. Солдатенко, В. М. Федченко, Н. П. Черняк. У 2-х ч. Ч. 1. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 337 с.

REFERENCES

1. Mikhnevych L. V. (2020). *Konstytutsiine pravo na taiemnytsiu lystuvannia, telefonnykh rozmov, telehrafnoi ta inshoi korespondentsii okremykh katehoriï osib* [Constitutional right to secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence of certain categories of persons]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. No. 4. P. 102–106 (in Ukrainian).
2. *Konstytutsiia Ukrainy*. Vidomosti (1996, June 28) No. 254к/96-BP [The Constitution of Ukraine]. Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 1996, No. 30, st. 141. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text4> (accessed 15.05.2022).
3. Parshutin A. B. (2018). *Poniattia vtruchannia u pryvatne spilkuvannia: teoretyko-pravova pryroda* [The concept of interference in private communication: theoretical and legal nature]. *Pravo i suspilstvo*. No. 5 chastyna 2. P. 227–232 (in Ukrainian).
4. Pysarchuk R. V. (2018). *Teoretyko-pravovyi analiz poniattia “vtruchannia u pryvatne spilkuvannia”* [Theoretical and legal analysis of the concept of “interference in private communication”]. *Yurydychnyi biuleten*. No. 8. P. 392–399 (in Ukrainian).
5. *Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy* (2012, April 13) No. 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (accessed 15.05.2022).
6. Bilichak O. A. (2014). *Zahalni polozhennia pro vtruchannia v pryvatne spilkuvannia za KPK Ukrainy* [General provisions on interference in private communication under the CPC of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitranoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia*. No. 9-1. P. 201–204 (in Ukrainian).
7. Blahuta R. I., Hutsuliak Yu. V., Dufeniuk O. M. ta in. (2017). *Kryminalne protsesualne pravo Ukrainy: navchalnyi posibnyk* [Criminal procedural law of Ukraine: tutorial]. Lviv: LvDUVS. 774 p. (in Ukrainian).
8. Boiko O. P., Harkusha A. H., Zakharko A. V., Lytvynov V. V., Rohalska V. V., Serbin M. M., Soldatenko O. A., Fedchenko V. M., Cherniak N. P. (2017). *Kryminalnyi protses* [Criminal proceedings]: pidruch. U 2-kh ch. Ch. 1. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav; Lira LTD. 337 p. (in Ukrainian).

Дата надходження: 13.09.2022 р.

Marta Kukhta

Lviv Polytechnic National University,
student

Educational and Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education,
Supervisor:

Vladimir Kushpit

Lviv Polytechnic National University,
Educational and Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education,
Associate Professor of Criminal Law and Procedure,
Doctor of Law, Ass. Prof.
volodymyr.p.kushpit@lpnu.ua

LEGAL PROVISIONS REGARDING INVOLVEMENT IN PRIVATE LIFE IN CRIMINAL PROCEDURAL LAW

The Criminal Procedure Code of Ukraine distinguishes between investigative (investigative) and covert investigative (investigative) actions. It is to covert investigative actions – interference in private communication. Communication is the transmission of information in any form from one person to another directly or through any means of communication. The article is devoted to the problem of defining the concept, content and extent of interference in private life in criminal procedural law. Much attention is paid to the legal regulation of types of interference in private life and their features. Separate articles from the Constitution of Ukraine are subject to analysis. Among the list of human rights, which includes political, socio-economic and socio-cultural rights, a special place belongs to the protection of

personal or private aspects of human life. The right to privacy or the right to respect for private life is guaranteed by a number of international documents and national legislation, so it is proposed to consider international legal acts that emphasize the conditions of interference in the above-mentioned sphere of rights. The right to secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence is a personal, intangible right that traditionally belongs to the basic natural human rights. The right to secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence is a personal, intangible right that traditionally belongs to the basic natural human rights. Private life can be defined as a physical and spiritual sphere under the control of man himself, i. e. a sphere protected from external directed influence. It is the existence of private law that protects a person from any intrusion into his or her private life, such as listening in on telephone conversations, accessing his or her letters or messages, and disclosing their contents or the very fact of correspondence or conversation. It was emphasized that a fair balance must be taken into account in determining the obligations within the limits and modalities of interference with a person's private life. In view of the above, it is important to consider issues related to criminal procedural guarantees of individual rights and problems of their implementation in the criminal proceedings of Ukraine.

Key words: human rights; privacy; security; criminal, inviolability; covert investigative actions; secrecy; control; criminal proceedings; criminal proceedings; covert investigative actions.